

Senki sem tudja, milyen volt az ember nem látta Balaton.

A Seuso néven elhíresült kincsek egyik darabján, egy hatalmas ezüsttálon látható a tó képe – ennek alapján arra következtethetünk, hogy a Pelső a bőség jelképe. A keletről betelepedett magyarok nem vették át a tó latin nevét, s ahogy a rómaiak 395 után kivonultak Pannóniából, feledésbe is merült. A területre költöző szlávok a tó helyén mocsarat találtak – innen ered a ma is használatos elnevezés; a Balaton szó hallatán a szlávok ma is a mocsárra asszociálnak.

Két évvel ezelőtt szociológiai vizsgálatot végeztünk, hogy felmérjük, miként látják a Balaton környéken élők a természet és az ember viszonyát. A vizsgálatban csak a Dél-Balaton vízgyűjtő területén lakók vettek részt, ötszázan, akik életkor, nem, iskolai végzettség és települési státusz szerint az itteni lakosság egészét reprezentálták.

Abból indultunk ki, hogy a modernizáció megzavarja ember és természet kapcsolatát (Lányi, 2001). A mai Balatonra aligha ismernének a rómaiak, az avarok, az egykor itt élő szlávok, de Koppány sem találná helyét, akinek pedig Somogyban ma is eleven a kultusza. A modern társadalomban élők szükségleteinek kielégítésére termelő és szolgáltató szervezetek egész sora jön létre, működésük során ezek akarva-akaratlan felborítják a természeti egyensúlyt és visszafordíthatatlan változásokat okoznak. A sok kínálózó példa közül emeljük ki elsőnek a horgászok rémét, a vándorkagylót, amely a Kaszpi- és Fekete-tengeren is megforduló hajókra tapadva jutott a Dunába, majd a Balatonba, megváltoztatva a baktériumközösséget (Balogh, 2008). 1950-ben jelent meg egy új haltáplálék, a hasadtlábu rák. Egy év sem telt el, s a jövevények kipusztították az addig őshonos tüskés bolharákat – írmagja sem maradt a tóban.

Kérdőívünkön 15 álláspontot kínáltunk a megkérdezetteknek, kérve, döntsék el, melyikkel értenek egyet és melyikkel nem. Az álláspontok között egy sem volt, amely kifejezetten a Balatonra vonatkozott, de arra gondoltunk, a tó mint természeti érték szempontjából nem közömbös, ha megismerjük a mellette élők nézeteit. A kérdőív egy másik blokkjában már nem az elvekre, hanem a gyakorlatra kérdeztünk.

Az első blokkba került állításokat úgy válogattuk, hogy ember és természet viszonyát szélsőségesen jelenítsék meg. Az egyik véglet: az ember a természetnek alávetett, cselekvési szabadsága így korlátozott; a másik véglet: az ember uralja a természetet. A „természetpárti” álláspontok az embert a természet részének tekintik, az embernek tehát se joga, se ésszerű indoka nem lehet, hogy beavatkozzon a természet öntörvényű működésébe. Ha a beavatkozás mégis megtörténik, a veszteség visszafordíthatatlan. Eltűnik a tüskés bolharák, helyét a hasadtlábu rák foglalja el. A vándorkagyló megváltoztatja a baktériumközösségeket.

A „természetpártiak” szerint a növényeknek és az állatoknak ugyanolyan joguk van a létezéshez, mint az embereknek. Ők féltik a természeti egyensúlyt, a Földet korlátozott térrel és természeti erőforrásokkal rendelkező úrhajónak képzelik, melybe több utas már nem fér. A Föld elérte eltartó képességének határait.

A „társadalompártiak” üdvözlik az ember beavatkozását a természeti folyamatokba. Ők úgy vélik, az emberiség elég leleményes, hogy megakadályozza a Föld élethetlenné válását. Nem tartanak attól, hogy a modern ipari társadalom hatásai miatt felborul a természeti egyensúly. Nem félnek a vándorkagylóktól és társaiktól. Eltűzöttnek tartják a környezeti krízisről beszélők jóvondoléseit, s úgy gondolják, az ember arra született, hogy uralkodjon a természet felett, jogában áll szükségleteinek megfelelően változtatni a környezetet.

A dél-balatoni térségben élők egyértelműen „természetpártiak”. Számukra a természet fenyegetett érték. Akkor hát – következtethetünk – az itteniek többsége félti a tavat, a vizet és a tájat – mindennapi életük színterét. De mit tesznek s mit tehetnek, hogy a természeti környezet olyan maradjon, amilyennek szeretik?

A kérdőív másik blokkjában 15 környezetkímélő módot soroltunk fel, s kértük, mindenki mondja meg, milyen időközönként végzi azokat. A környezetkímélő magatartás leggyakoribb módja a takarékoskodás az árammal és a vízzel. Jóval ritkábbak a szennyeződést kerülő gyakorlatok, s elenyésző a bioélelmiszer vásárlása.

A 15 eljárás mögött három típusos mintát találtunk. Az első a takarékoskodás, de ennek sem feltétlenül a környezettudatosság az indoka. A szennyezés megelőzése sem nélkülözi a gazdasági szempontot. Aki környezetbarát termékeket, bioélelmiszereket, energiatakarékos izzókat és háztartási gépeket vásárol és visszautasítja az ingyenes műanyag táskát, megfontolt, környezettudatos vásárlónak tűnik. Rendszerint fel is készül a vásárlásra és táskát visz magával, megválogatja, milyen élelmiszert fogyaszt, megnézi, melyik a leginkább környezetkímélő eszköz.

A hulladékkezelésnél nemcsak a szelektíválásról kérdeztünk, hanem a komposztálásról, és hogy részt vesznek-e az iskolai/óvodai italos kartonokat gyűjtő programban. Az energiatakarékosok gyakran megfontoltan vásárolnak és környezetkímélő hulladékkezelést alkalmaznak.

A környezettudatosság egyértelműen szociológiailag meghatározott. Inkább a városias településen élőkre, a magasabb jövedelemmel rendelkezőkre jellemző, és persze azokra, akiknek sok szabadidejük van. A vizsgálat legérdekesebb eredménye, hogy az elmélet és a gyakorlat nem mutat összefüggést. A 15 elvi állítás közül mindössze három akadt, amelyek elutasítása statisztikai értelemben szignifikánsan kapcsolódik a viselkedéshez. Ezek agresszív „társadalompártiak” – például: „A természet egyensúlya elég erős ahhoz, hogy megbirkózzék a modern ipari társadalom hatásaival”. És: „Az emberiség végül is eleget fog tudni a természet működéséről, hogy ellenőrzése alatt tarthassa.” Ezek elutasítása pozitívan függ össze a környezetbarát gyakorlatokkal, mert akik nem értettek egyet az állításokkal, a mindennapi gyakorlatban takarékoskodnak az árammal és a vízzel, környezetbarát termékeket vesznek, s a háztartásukban keletkező hulladékot szelektíven kezelik.

A harmadik elméleti állítás esetében éppen az egyetértés vallott a gyakorlatra.

„A Földnek jó sok természeti erőforrása volna, ha megtanulnánk kihasználni” – szerepelt a teszten, és az egyetértők vallották, hogy takarékoskodnak az árammal meg a vízzel. Az összefüggés jelzi, hogy van olyan gondolkodási és viselkedési minta, amely képes összhangot teremteni a környezettudatosság makro- és mikroszintje között.

Egyik kérdésblokkunkban azt vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek milyen mértékben hajlandók részt venni környezeti problémák megoldásában. Részvételi hajlandóságot a megkérdezettek 70 %-a mutatott. A legtöbben (50 % felett) az energiatakarékoságot, a szelektív hulladékgyűjtést, az önkéntes környezetvédő munkát említették mint konkrét lehetőséget. Jóval kevesebben (25 % alatt) akartak környezetbarát termékeket venni, kívánták bejelenteni a hatóságoknak, hogy illegális hulladéklerakást észlelnek, és választották autó helyett a tömegközlekedést. Pénzt sem igen adnának környezetvédelmi célokra, és nem szólnának fel a lakossági fórumokon, ha környezeti problémáról esik szó.

Megkérdeztük, hogy milyen tényezők akadályozzák a környezetkímélő viselkedést. A többség az elegendő jövedelem hiányára hivatkozott. „A hagyományos termékek olcsóbbak, mint a környezetbarát termékek”. A válaszadók 30 %-a egyetértett a környezetvédelmi célokkal, de hozzátette, hogy a „mindennapokban nehéz változtatni a jól bevált szokásokon”. Ennél kevesebben abban látták a fő akadályt, hogy nincs megfelelő infrastruktúra (tömegközlekedés, szelektív hulladékgyűjtő stb.). Nem sokan, de voltak, akik szerint a környezetükben élőket nem érdekli a téma. Mindössze a megkérdezettek 4 %-a értett egyet azzal az állítással, mely szerint „a környezeti problémák megoldása túl sok időt és energiát” igényel.

Vizsgálatunk eredményei szerint a Balatont nem veszélyeztetik a partja mentén élők, mert természetpártiak, ellenzik a környezetet veszélyeztető gazdasági tevékenységeket, noha sok esetben elveiknél előbbre valóak egzisztenciális érdekeik. A Balaton épségét mindenesetre az garantálhatja leginkább, ha az emberek értékrendjében nem lesz ellentmondás.

Irodalom

Balogh Csilla, 2008. *A vándorkagyló (dreissena polymorpha) megtelepedése, mennyiségi viszonyai, anyagforgalomban betöltött szerepe, filtrációja, valamint baktériumközösségre gyakorolt hatása*. Doktori értekezés. Pannon Egyetem. Veszprém.

Lányi András (szerk.) 2001. *A szag nyomában. Környezeti konfliktusok és a helyi társadalom*. Budapest: Osiris.

(Kutatásunk a TÁMOP keretében készült. A projekt címe: Az emberi tevékenység hatása, valamint az ezekkel összefüggő társadalmi konfliktusok komplex vizsgálata egy sekély vizű tóhoz tartozó érzékeny földrajzi terület, a Balaton víztest és déli vízgyűjtője példáján. TÁMOP-4-2-2A-11/1/KONV-2012-0038)